

Teräs karaistui ja vähän ruostui

Eero Tuomainen

Hannu Rautkallio (toim.),
Suomen sotakorvaukset 1944–1952. Mahdottomasta tuli mahdollinen,
Paasilinna 2014, 316 sivua.

Suuria kertomuksia on vähän. Niinpä niihin palataan usein eri näkökulmista, vanhoja tietoja täydentäen, tarkentaen ja korjaillen. Suomen rauhan ajan kertomuksista suurin on sotakorvauksista selviäminen. Se on lähes uskomaton tarina. Aikaa myöten tarina tulee vielä täydentymään, kunhan vanhoja arkistoja avataan, ja kun uusien kriisien kehno hallinta johdattelee ihmettelemään, miten ennen vanhaa niin vähällä tiedolla ja huonolla ymmärryksellä osattiin tehdä asioita ihan oikein.

Hannu Rautkallion toimittamassa kirjassa sotakorvausten taustaa, merkitystä ja vaikutuksia arvioidaan historian, valtio-opin, taloustieteen ja teknologian asiantuntijoiden voimin hyvin erilaisista näkökulmista ja vähän ristiriitaisiin tuloksiin päätyen. Mukana on 13 suomalaista miestä ja yksi venäläinen nainen, Tatjana Androsova Venäjän Tiedeakatemiasta.

Kirja on toistaiseksi monipuolisin tästä aihepiiristä kirjoitettu teos ja antaa sadoilla läh-

deviittauksillaan kauniin kiitoksen varhemmille tutkimuksille ja muistiinmerkinnöille. Kartelleja, keplottelua, kieroilua, konnuuksia, korruptiota ja kähmintää ei tässä kirjassa käsitellä, vaikka niitä uumoillaan esiintyvän aineellisen kurjuuden kausilla jopa länsimaisen kulttuurin piirissä. Ei Suomessa.

Suomi vei Neuvostoliittoon vastikkeetta tavaroita, jotka siirsivät 1944–1952 bruttokansantuotteesta noin 4 prosenttia rajan taakse. Ankarin vuosi oli 1945, jolloin siirto oli yli 7 prosenttia BKT:sta, vaikka omaa maata piinasi ankara tavarapula. Sotakorvaukset olivat suu-remmat kuin kaupallinen vienti.

Etukäteen arvioituna sotakorvauksista selviäminen oli mahdoton tehtävä. Lohduttomin oli pääministeri Churchillin lausuma Teheranin konferenssissa 1943, ettei metsäläisillä olisi muuta antaa kuin piisamin- ja karpännahkoja. Se oli huomautus Stalinille, joka ilmoitti liittolaisilleen, että Neuvostoliitto vaatii Suomelta

VTL Eero Tuomainen (eero.tuomainen@elisanet.fi) aloitti koulunkäyntinsä sotakorvausten vaikeana vuonna 1945. Hän toimi Taloustieteellisen Seuran puheenjohtajana 1970-luvun alussa ja Kansantaloudellisen Yhdistyksen esimiehenä 1980-luvun alussa.

suuret sotakorvaukset. Optimistisin tässä asiassa oli Stalin itse. Kyllä Suomi pystyy, ja jollei aikatauluissa ja tavaramäärissä pysytäkään, puna-armeija tulee ja auttaa. Suomessa puna-armeijan kunnioitus oli korkealla, mutta siihen haluttiin pitää etäisyyttä.

Kotimaisten asiantuntijoiden, Bruno Suviranta kärjessä, pessimismiin etukäteisarvioissa vaikutti kolme seikkaa. Ensiksikin Neuvostoliiton vaatimukset olivat alun perin yli kaksi kertaa niin korkeat kuin mihin lopulta päädyttiin. Toiseksi tavaratoimitusten piti painottua enemmän metalliteollisuuden ja vähemmän metsäteollisuuden tuotteisiin kuin mitä Suomessa pidettiin mahdollisena. Kolmanneksi tiedettiin, että ensimmäisen maailmansodan jälkeen Saksa ei kyennyt henkisesti eikä aineellisesti selviytymään sotakorvauksista, jotka olisivat olleet toteutuessaan arviolta puolet siitä, BKT-osuutena, mitä Suomi sai kannettavakseen.

Miehittämättömyys ja soluttamattomuus olivat Suomen selviytymisen tärkeät lähtöasetelmat. Suomi, Unkari ja Romania saivat Saksan liittolaisina samat korvausvaatimukset; vastikkeettomia tavaratoimituksia Neuvostoliittoon 300 miljoonan US-dollarin edestä vuoden 1938 rahassa. Unkari ja Romania olivat suurempia, mutta ne eivät selviytyneet. Ne miehitettiin ja suuryritykset solutettiin.

Romania oli puna-armeijan jyräämä. Maan hallintorakenteet tuhottiin. Neuvostoliitto määräsi täysin taloudesta ja sisäisestä järjestyksestä. Osapuolet perustivat yhteisyrityksiä, joiden tarkoitus oli edistää rauhaa ja maan jälle rakentamista. Niistä tuli kanavia, joita pitkin Neuvostoliitto vei pois teollisuuden koneita, laitteita ja raaka-aineita. Unkarin osa oli vielä ankarampi. Maa oli vuoden 1944 lopulla täysin kaaoksessa. Kaikki junat, autot ja

muut kulkuvälineet vietiin Neuvostoliittoon. Seuraavaksi lähtivät koneet ja laitteet sekä kokonaiset tehtaات. Kymmeniä tuhansia unkarilaisia lähetettiin pakkotyöhön Itä-Ukrainan kaivoksiin ja tehtaisiin. Tämän päälle jäi vielä ankaria sotakorvausvelvoitteita.

Suomessa Neuvostoliiton esittämä vaatimus yhteisyrityksistä torjuttiin. Samoin tuli torjuttu brittien vaatimus poliittisesti epäilyttävien aineiden puhdistamisesta hallinnossa ja taloudessa. Suuryrityksiä ei kansallistettu eikä uusia valtionyhtiöitä perustettu sotakorvauksia hoitamaan. Sosialisointikomitea asetettiin, mutta se kuihtui samassa tahdissa sotakorvausvelvoitteen kanssa.

Sotakorvausten organisointi toteutettiin pääpiirteittäin saksalaisen mallin mukaan. Valtio, yritykset ja ammattiyhdistykset muodostivat kolmikannan. Niiden toimin huolehdittiin rahoituksesta, tuotannosta ja työrauhasta. Organisaatiomallin rakentamisessa profiloitui erityisesti Uolevi Raade. Sotakorvausten rutiineista vastaavaksi organisaatioksi perustettiin Soteva, jolle annettiin poikkeuksellisen laajat toimivaltuudet. Sen pomoksi tuli Ilmari Harki. Raade ja Harki olivat hyvän koulutuksen saaneita ja käytännön tehtävissä harjaantuneita asiantuntijoita. Molemmat olivat sotilaslentäjiä.

Sotien ja sotakorvausten rahoitus on aina oma juttunsa. Talvisota rahoitettiin pääosiltaan seteleitä painamalla. Jatkosodan samoin kuin sotakorvausten ja jälle rakennuksen rahoitus taas nojautui ennen muuta veroihin. Tämän lisäksi valtion alijäämiä rahoitettiin vekseliluotoilla Suomen Pankista 1950-luvun alkuvuosiin saakka.

Rahaa oli paljon, tavarasta oli pulaa. Vuoden 1944 lopussa liikkeessä oli seteleitä neljä kertaa niin paljon kuin vuoden 1939 lopussa. Kulutustavaroita oli vähemmän. Vuoden 1945

sisäinen inflaatio oli lähes kymmenen prosenttia kuukaudessa. Sotakorvauskaudella oli pahimmillaan käytössä 51 erilaista ostokorttia tasapainottamassa kysyntää ja tarjontaa kulutustavaramarkkinoilla. Musta pörssi toimi suurilla seteleillä tai vaihtokaupalla, mutta pörssissä piili aina kiinnijäämisen riski. Riskin ottajia oli paljon.

Valtion budjetissa oli Sotevalle yksi momentti, jonka turvin se saattoi tehdä tilauksia sadoilta yksityisiltä suomalaisilta teollisuusyrityksiltä. Suuret yritykset osasivat hinnoitella tuotteensa siten, että voittoa syntyi epävarmoisakin rahoiloissa. Ja mikäpä oli hinnoitellessa kun tilaaja oli kiinnostunut tavaramääristä, toimitusaikatauluista ja tuotteiden laadusta, vähemmän siitä, mitä se veronmaksajalle maksoi. Tuotannossa mukana olleille pienemmille yrityksille asetelma oli vaikeampi. Niille Sotavan ohjauksesta laskentatoimessa, tuotannon rationalisoinnissa ja laadun kehittämisessä oli suurta apua, mutta niihin puri myös kilpailuttaminen, eikä pesämunia yritysten kehittämiseen juuri kertynyt. Tavattoman monet niistä kaatuivat sotakorvaustilausten ehtyessä.

Suomesta saatu sotasaalis ja sotakorvaukset olivat Neuvostoliitolle erittäin tärkeitä sen siviilituotannon kohentamisessa ja suurten sotatuhojen paikkauksessa. Talvisodan rauhassa luovutettu Enso lisäsi alan kapasiteettia Neuvostoliitossa 50 prosenttia. Veturit, laivat, kaa-pelit, sellutehtaat, sahat, elementtitalot ym. helpottivat siirtymistä siviilitalouteen. Ne myös paikkasivat teknologiavajetta varsinkin kun lähetyksiin kuului paljon piirustuksia, muita dokumentteja ja varaosia. Sadat Suomeen lähetetyt sotakorvaustuotantoa ja tavaraluovutuksia valvoneet insinöörit toimivat samalla myös teollisuusvakoojina. Niklas Jensen-Eriksenin artikkeliin sisältyy tarina, miten arkkienkeli pe-

lasti maailman ydinsodalta. Viimeiset ydinkärjet Kuubasta lähtivät joulukuussa 1962 takaisin Neuvostoliittoon. Niitä kuljetti Turun Crichton-Vulcanin telakalla 1951–1952 rakennettu laiva, jonka nimeksi tuli ensin Equator ja sitten Argangelsk.

Laiva oli rakennettu Suomen Etelä-Amerikan linjan omistukseen. Neuvostoliitto oli valmis maksamaan siitä varustamoaa tyydyttävän hinnan, ja se siirtyi sinne sotakorvausten ulkopuolella kauppasopimuksen täydennysosana. Neukat arvostivat suomalaista laatua. Jenkit ja britit arvostelivat kauppaa. Heidän mielestään se oli strateginen tuote, joka kasvatti Neuvostoliiton merikuljetuskapasiteettia ja siten sen sotilaallista voimaa.

Tapaus kuvaa pieneltä osin Suomen vaikeutta sopeutua sotakorvausten jälkeiseen aikaan. Vuonna 1948 alkanut kylmä sota jäädettiin kauppasuhteet idän ja lännen välillä. Strategisesti arkoja tuotteita valmistettiin meilläkin aika paljon. Puutavara-alukset sopivat ohjusten kuljetukseen. Kauppalaivoilla vietiin panssareita. Asuntolaivat kelpasivat laivaston kasarmeiksi. Jäänmurtajilla pidettiin auki sotasatamia. Mo-niini siviilituotteisiin sisältyi lisäksi komponentteja, jotka oli luokiteltu vientikiellon piiriin.

Telakat ja konepajat kaipasivat tilauksia kotimarkkinoilta ja lännestä, mutta potentiaaliset ostajayritykset kotimaassa olivat rahattomia eikä valmistajayrityksiä tunnettu lännen markkinoilla. Pekka Sutela kertoo artikkelissaan, että Maailmanpankin arvion mukaan suomalaiset tuotantokustannukset 1950-luvun alussa olivat 30–40 prosenttia kilpailijoita korkeammat. Voi vain arvuutella, miten näinkin tarkkaan lukuun on voitu päästä kun huima inflaatio oli takana tai vielä käsillä, eri tuoteryhmien keskinäiset hinnat saattoivat markkinoilla heilahdella kymmeniä prosentteja, valuuttakurs-

seja korjailtiin milloin missäkin niin sanotuista fundamentaalisista syistä, seteleitä leikeltiin, rahauudistuksia toteutettiin ja ulkomaankaupalle aseteltiin valikoituja esteitä.

Sotakorvausten suorittaminen oli suurtyö ja sankariteko. Siitä vallitsee harvinainen tutkimuksellinen ja poliittinen konsensus.

Konsensus säröili aikanaan ja säröilee nytkin kun tarkastellaan, entä sitten? Pitikö veroste pysyttää korkeana vielä 1950-luvun auetessa? Johtavista ekonomisteista Bruno Suviranta ja Nils Meinander olivat tuolloin sitä mieltä, että fyysisten henkilöiden ja yritysten veroja olisi mahdollista ja järkevää alentaa. Pakko-

säästämisen ja pakkoteollistamisen sijasta tulisi varata lisää tilaa kulutuskysynnän kasvulle ja vapaaseen kilpailuun perustuvalla markkinataloudelle, jossa pääomanmuodostuksen lähteenä on vapaaehtoinen säästäminen.

”Onko maallamme malttia vaurastua?” kysyivät sekä Urho Kekkonen että Bruno Suviranta, mutta vastasivat ihan eri tavalla. Muistietojeni mukaan Kekosta auttoi vastauksissa Erik Törnqvist. Kekkonen vastaukset olivat siihen aikaan muodikkaita, ja ne toivat ymmärtämystä ja kannatusta esittäjälleen. Mutta se on toinen juttu. □

TIEDOKSI

Helsingin KT-päivillä laaja kattaus taloustieteellistä tutkimusta

37. Kansantaloustieteen päivät järjestettiin 12.-13. helmikuuta Helsingissä Tieteiden talolla. Päiville osallistui yli 150 eri tutkimusalojen ja instituutioiden edustajaa ja 29 seminaari-istunnossa nähtiin kaikkiaan 101 erilaista esitelmää tuoreesta tutkimuksesta.

Ensimmäisen konferenssipäivän päätti UNU-WIDERin järjestämä erikoissessio. Sessiossa Finn Tarp esitelmöi kehitysavun ja kasvun suhteesta kehittyvissä maissa ja Channing Arndt analysoi ilmastomuutosta kehittyvien maiden näkökulmasta. Toinen konferenssipäivä alkoi plenum-luennolla, jonka piti professori Sergei Guriyev Pariisin Sciences Po-yliopistosta. Vuonna 2016 KT-päivät järjestetään Porissa.

Bengt Holmströmille Yrjö Jahnssonin säätiön tiedepalkinto

MIT:n taloustieteen professori Bengt Holmströmille ojennettiin Yrjö Jahnssonin säätiön tiedepalkinto 20 000 euroa säätiön 60-vuotijuhlassa Finlandiatalolla 16.12.2014. Tiedepalkinto myönnetään merkittävästä taloustieteellisestä, terveystaloustieteellisestä tai lääketieteellisestä tutkimuksesta tai aikaansaannoksesta, joka edistää tieteen ja tutkimuksen aktiivista hyödyntämistä yhteiskunnassa. Lääketieteen tiedepalkinnon sai akatemiaprofessori Jaakko Kaprio.

”Professori Bengt Holmström on tieteen edustajana aktiivisesti osallistunut suomalaiseen yhteiskunnalliseen keskusteluun eri foorumeilla koko pitkän uransa ajan. Hän on osallistunut laajasti esimerkiksi talous- ja innovaatiopolitiikkaa, talouskasvua ja pohjoismaista hyvinvointiyhteiskuntaa koskevaan keskusteluun”, palkinnon perusteluissa todetaan. Holmström on tunnetuimpia suomalaisia taloustieteilijöitä maailmalla.

OP-Pohjola-ryhmän tutkimussäätiön väitöskirjapalkinto kehittyvien maiden osakemarkkinoiden tutkijalle

OP-Pohjola-ryhmän tutkimussäätiön väitöskirjakilpailun parhaaksi on valittu KTT Heikki Lehkosen rahoitusalaan liittyvä väitöskirja ”Essays on Emerging Financial Markets, Political Institutions and Development Differences”. Väitöskirja on hyväksytty Jyväskylän yliopiston kauppakorkeakoulussa. Palkinto on suuruudeltaan 10 000 euroa.

Heikki Lehkonen tutki kehittyvien maiden osakemarkkinoiden käyttäytymistä, niiden makrotaloudellista ja poliittista ympäristöä sekä eroja kehittyneisiin maihin. Tutkimus tuo uutta tietoa instituutioiden vaikutuksesta markkinoiden globaaliin integraatioon, poliittiseen riskiin ja riskinhajuttamishyötyyn. Väi-

töskirja on esitelty *Kansantaloudellisessa aika-
kauskirjassa* 3/2014.

Suomen Ekonomien kirjallisuuspalkinto Sixten Korkmanille

Aalto-yliopiston professori Sixten Korkman sai Suomen Ekonomien kirjallisuuspalkinnon 24 000 euroa kirjasta *Talous ja utopia* (Doscendo 2012). Teos ”luo ymmärrystä, joka auttaa näkemään talouden kuvaa kokonaisvaltaisemmin ja sikäli edistää tänä vaikeana aikana haasteellista pidemmän tähtäimen päätöksentekoa”, kirjallisuuspalkinnon palkintoraati perusteli valintaansa.

Tunnustus-palkinto 6 000 euroa annettiin Karl-Erik Michelsenin teokselle *Kone - Perhe, yrittäjyys ja yritys teollisuuden vuosisadalla* (Otava 2013). 30 000 euron kirjallisuuspalkinto jaettiin 10. kerran. Summa on yhtä suuri kuin kaunokirjallisuudelle myönnetty Finlandia-palkinto. Palkinto jaetaan joka toinen vuosi.

Hanna Westmanin tutkimus palkittiin Australiassa

Hanna Westmanin tutkimuspapereita ”Crisis Performance of European Banks – Does Management Ownership Matter?” voitti kansainvälisen BankScope -palkinnon parhaana pankkitoimintaa käsittelevänä tutkimuksena. Palkinto jaettiin Sydneyssä joulukuussa järjestetyn *Australasian Finance and Banking* -konferenssin yhteydessä.

Tutkimuspapereissa on selvitetty eurooppalaisten pankkien riskinoton ja suoriutumisen yhteyksiä finanssikriisin aikana. Tulosten mukaan johdon omistuksella on positiivinen vaikutus suoriutumiseen pienissä ja ei-perinteisissä pankeissa. Sen sijaan suurissa ja hajautetuissa pankeissa omistajuuden vaikutus on negatiivinen, mikä viittaa siihen, että osakkeenomistajat suostuttelevat johtajia riskinottoon, mikäli turvaverkko jo entuudestaan luo kannustimia siirtämään riskiä velkojille ja veronmaksajille. Tutkimus on julkaistu Suomen Pankin sarjassa (Research Discussion Papers 28/2014). Hanna Westman siirtyi 2015 alussa Suomen Pankista Nordean palvelukseen.